

VU Research Portal

Vrede hebben met het kruis van Christus

van Hulst, F.Y.

2019

document version

Publisher's PDF, also known as Version of record

[Link to publication in VU Research Portal](#)

citation for published version (APA)

van Hulst, F. Y. (2019). *Vrede hebben met het kruis van Christus: Onderzoek naar een soteriologie vanuit dopers perspectief*.

General rights

Copyright and moral rights for the publications made accessible in the public portal are retained by the authors and/or other copyright owners and it is a condition of accessing publications that users recognise and abide by the legal requirements associated with these rights.

- Users may download and print one copy of any publication from the public portal for the purpose of private study or research.
- You may not further distribute the material or use it for any profit-making activity or commercial gain
- You may freely distribute the URL identifying the publication in the public portal ?

Take down policy

If you believe that this document breaches copyright please contact us providing details, and we will remove access to the work immediately and investigate your claim.

E-mail address:

vuresearchportal.ub@vu.nl

Samenvatting

Vrede hebben met het kruis van Christus

De opkomst van systematische theologie in dopers perspectief als afzonderlijke academische discipline is een zeer recente ontwikkeling. Een van de resultaten van die ontwikkeling is het ontwerp van een soteriologie geweest, zoals dat door J. Denny Weaver uiteen is gezet in zijn boek *'The Nonviolent Atonement'* uit 2001. Dit onderzoek bestudeert op kritische wijze de opzet van Weaver – gebaseerd op de herziene editie van zijn boek uit 2011 – en stelt de vraag in hoeverre het verzoeningsmodel van Weaver, dat hij aanmerkt als *'narrative Christus Victor'*, kan functioneren als doperse bijdrage aan het discours over de verzoening, uitgaande van Jezus' afwijzing van geweld in al haar vormen.

Weaver's voorstel zal worden vergeleken met de gangbare verzoeningsmodellen, zoals die zijn geïnventariseerd door Gustaf Aulén in zijn inmiddels als een standaardwerk aangemerkte *'Christus Victor'*. De uitkomst van dit onderzoek zal een ontwerp voor een soteriologie vanuit dopers perspectief zijn, gebaseerd op een kritische evaluatie van het voorstel van Weaver en de studie van een aantal van de voornaamste verzoeningsmodellen uit de westers christelijke traditie.

Weaver beschrijft een verzoeningsmodel waarin niet het kruis, maar het narratief van Jezus het vertrekpunt vormt. Dat narratief omvat zowel zijn leven en leer als zijn dood en opstanding. Jezus' dood was niet zijn ultieme doel, aldus Weaver, zijn doel was de verkondiging van de Godsheerschappij. Zijn dood werd veroorzaakt door de kwade machten, die zijn optreden en zijn boodschap ervaarden als een bedreiging van hun machtspositie. In de opstanding worden die kwade machten op een geweldloze wijze overwonnen. Wie geloof hecht aan dat narratief en in navolging van Jezus zijn leven inricht naar Gods bedoeling – een leven van gerechtigheid en vrede, waarin voor geweld geen plaats is – die mag zich verzoend met God weten.

Hoewel het narratief van Jezus het uitgangspunt is, kiest Weaver als vertrekpunt van zijn analyse het boek Openbaring, dat zowel op aards als op kosmisch niveau verhaalt over de confrontatie tussen Jezus en de kwade machten. Op kosmisch niveau is het het verhaal van het geslachte lam dat de kwade machten op geweldloze wijze overwint. Op aards niveau verbeeldt het boek Openbaring de confrontatie van de Vroege Kerk met het kwaad van het Romeinse Keizerrijk.

De constantijnse wende was volgens Weaver het begin van het geleidelijke verdwijnen van het oorspronkelijke narrative Christus Victor motief, dat aanzette tot een nieuw leven volgens de normen van de Godsheerschappij. Het ontbreken van een nadrukkelijke verwijzing naar de geweldloosheid van Jezus in de christologie van Nicea en Chalcedon en het model van verzoening door genoegdoening dat daar uit resulteerde, bewijzen volgens Weaver dat de kerk haar oorspronkelijke

roeping om de Godsheerschappij te belichamen heeft losgelaten. Op basis van een alternatieve lezing van de theologie van Paulus tracht Weaver aan te tonen dat narrative Christus Victor in lijn is met het bijbels getuigenis. Daarnaast behandelt Weaver verschillende voorbeelden uit de ‘zwarte theologie’, de feministische theologie en de *womanist theology* om zichtbaar te maken dat zijn kritiek op het model van verzoening door genoegdoening weerklank vindt in diverse vormen van ‘theologie van onderop’.

De opzet van Weaver kent een aantal zwakke plekken. Geweldloosheid lijkt hier het paradigma te zijn dat zijn analyse vooraf bepaalt en lijkt niet het resultaat van zijn exegese. Dit heeft geleid tot kritiek op zijn Godsbeeld en op zijn paradigma als zodanig. De omgang met de christologie van Weaver lijkt inconsistent: enerzijds verwerpt hij de traditionele christologische modellen, maar anderzijds beroept hij zich er op om het beeld van een geweldloze God te onderbouwen. Zijn kritiek op de traditionele verzoeningsmodellen is gebaseerd op secundaire literatuur, niet op uitvoerige bronnenstudie, wat resulteert in een ongenueanceerde en soms ook onvolledige weergave van die modellen. Tot slot vereisen zijn visie op de kwade machten en zijn interpretatie van het kruis een nadere uitwerking. Een nadere studie van de traditionele verzoeningsmodellen zal verder licht moeten werpen op de kritiek van Weaver op de traditionele interpretaties van de verzoening. Daarnaast zal daaruit naar voren moeten komen welke elementen uit de traditie kunnen bijdragen aan een soteriologie vanuit dopers perspectief.

Met de publicatie van zijn boek *Christus Victor* in 1931 bracht de lutherse theoloog Gustaf Aulén het verzoeningsmotief van de Vroege Kerk, waarin de overwinning van Christus op de kwade machten centraal stond, opnieuw onder de aandacht. Volgens Aulén was dit model het dominante verzoeningsparadigma in het eerste millennium van de christelijke kerk. De kern van het model is volgens Aulén het volgende: God heeft in Christus de duivel overwonnen en zo de mens bevrijd uit diens greep. Die overwinning is een kosmisch gebeuren en de verzoening is daarmee een objectieve verzoening. De verzoening moet dus niet worden uitgelegd als een gebeurtenis die iets verandert in de individuele mens. Aulén spreekt van een ‘dubbele verzoening’. God moet niet alleen met de mens verzoend worden, hij moet ook verzoend worden met zichzelf, want het is God die de mens in handen van de duivel heeft overgegeven om de mens zo te straffen voor zijn zonde. De voltooiing van de verzoening voltrekt zich door het werk van de Heilige Geest, zo constateert Aulén, maar hij werkt dit aspect niet verder uit.

Aulén baseert zijn interpretatie van het Christus Victor model – die tegenwoordig als gangbare uitleg van de verzoening in de Vroege Kerk geldt – op zijn eigen interpretatie van het werk van de kerkvader Irenaeus. Hij beschouwt Irenaeus’ denken over de verzoening als representatief voor het denken over dit thema in de gehele Vroege Kerk. Met die stellingname negeert Aulén niet enkel de diversiteit in het denken over verzoening in de Vroege Kerk, hij geeft daar-

mee ook een onjuiste weergave van het denken van Irenaeus. In de theologie van Irenaeus speelt de overwinning van Christus in zijn menselijke gestalte, zoals die wordt verbeeld in het verhaal over de beproeving in de woestijn, een belangrijke rol. Aulén stelt echter dat de verzoening geheel en al een goddelijk ingrijpen is, waarin Christus geheel handelt in zijn goddelijke natuur. Net zo min besteedt Aulén aandacht aan de plaats van de Heilige Geest in het werk van Irenaeus en hij onderschat de betekenis van het recapitulatiemotief in diens werk.

In feite legt Aulén te veel nadruk op het element van de overwinning en gaat hij voorbij aan de veelzijdigheid aan ideeën aangaande de verzoening in de Vroege Kerk en aan de complexiteit van het denken van Irenaeus op dit punt. Het lijkt er op dat Aulén zich ten doel had gesteld aan te tonen dat de soteriologie van Luther de positie van de Vroege Kerk over dit thema weerspiegelde, om zo de autoriteit van Luther te versterken. Hij laat zich dus leiden door zijn lutherse agenda. Het feit dat verschillende kerkvaders benadrukken dat God de duivel op geweldloze wijze overwint, wordt door Aulén niet opgemerkt, terwijl dit vanuit dopers perspectief juist als een cruciaal element kan worden aangemerkt. De nadruk op het geweldloze karakter van de overwinning in het motief bij de kerkvaders kan bijdragen aan een soteriologie vanuit dopers perspectief, die tegelijk sterk verankerd is in de bredere traditie van de kerk.

De centrale vraagstelling van Anselmus' *'Cur Deus homo'* betreft niet de verzoening, maar de noodzaak van de incarnatie. Anselmus stelt dat Adam door zijn zonde in het paradijs Gods eer heeft geschonden – een overtreding die God niet door de vingers kan zien, omdat dat in zou gaan tegen zijn rechtvaardige natuur. Hoewel Adam het verdient te worden gestraft met de eeuwige dood, zou die straf ingaan tegen Gods plan met de schepping. Dat betekent dat God een oplossing moet vinden waarmee hij enerzijds zijn eer herstelt op een wijze die in overeenstemming is met zijn rechtvaardige natuur en die hem anderzijds in staat stelt het werk te voltooien dat hij begonnen is met de schepping.

De enige wijze waarop Gods eer kan worden hersteld, is door God iets aan te bieden als genoegdoening, dat zijn gelijke in het universum niet kent. En dat blijkt God zelf te zijn. Tegelijk rust de plicht om genoegdoening te schenken bij de mens. Daarom is God mens geworden in Christus. Christus kon, omdat hij zowel volledig God als volledig mens was, door zijn leven te schenken Gods eer herstellen en dat tegelijk te doen namens de mens.

Het Godsbeeld dat aan de benadering van Anselmus ten grondslag ligt, is dat van God als een middeleeuwse vorst. Het universum van Anselmus is een afspiegeling van de middeleeuwse standenmaatschappij waarin een vorst de schending van zijn eer niet onopgemerkt kon laten passeren. Anders zou hij chaos en rebellie in zijn vorstendom riskeren. Door Gods gebod te negeren heeft de mens in Adam geweigerd om zijn plaats in de schepping te aanvaarden. Die weigering heeft geresulteerd in een verstoring van de ordening en de schoonheid van het universum.

Hoewel de gedachte dat de mens zijn plaats als scheepsel in de geschapen orde van het universum moet aanvaarden overeenkomsten vertoont met Weaver's beeld van de aanvaarding van de Godsheerschappij, is er een cruciaal verschil tussen Weaver en Anselmus. In het paradigma van Anselmus heeft God geweld nodig om de orde in het universum te herstellen en te beschermen, terwijl Weaver het gebruik van geweld door God juist verwerpt. Tegelijk moeten we constateren dat Weaver de rijkdom van de metafoor van Gods eer, als uitdrukking van de relatie van de mens als scheepsel tegenover God, over het hoofd ziet.

Het model van penal substitution atonement, dat zijn oorsprong heeft in de theologie van Calvijn, vertoont duidelijke overeenkomsten met het model van verzoening door genoegdoening van Anselmus. Niettemin wijkt het op cruciale punten af van laatstgenoemd model. Zo zien we dat volgens John R.W. Stott, die een moderne uitwerking geeft van het model, de zonde van Adam een schending van Gods heilige wet was. Gods heilige natuur vereist vervolgens dat hij de mensheid straft voor deze overtreding. God is echter niet alleen heilig, hij is ook een liefhebbende God. Daarom kiest hij er voor zelf de straf op zich te nemen die de zondige mensheid toekomt, door te lijden en te sterven aan het kruis, om zo zijn eigen toorn te pacificeren.

De gedachte dat Gods toorn moet worden afgewend is gebaseerd op de vertaling van de Griekse term ἱλασκομαι (hilaskomai) in het Nieuwe Testament, wat wordt vertaald als 'gunstig stemmen' (in het Engels: *'to propitiate'*), en het daarvan afgeleide zelfstandig naamwoord ἱλαστήριον (hilasterion). Echter, wanneer we kijken naar de wijze waarop Paulus de betreffende woordgroep gebruikt, dan moeten we ons baseren op de betekenis van de term in de LXX en het onderliggende Hebreeuwse woord כִּפֶּר, dat vertaald wordt als 'verzoenen'. Het begrip כִּפֶּר wordt echter niet gebruikt om te verwijzen naar het gunstig stemmen van een vertoornde godheid. Veeleer lijkt de juiste vertaling van ἱλασκομαι 'uitwissen' te zijn (in het Engels: *'to expiate'*), wat betrekking heeft op de zonde. Aanhangers van het model van penal substitution atonement negeren bewust het grammaticale bewijs dat aantoont dat hun vertaling onjuist is.

Afgezien van de onjuiste vertaling van het begrip ἱλασκομαι, is het model grotendeels gebaseerd op een onjuiste parallel die wordt getrokken tussen de kruisdood van Christus en de beschrijving van het offerritueel in Leviticus. De aanhangers van het model van penal substitution atonement stellen dat Christus zijn bloed geeft voor de verzoening van zonden, zoals dat gebeurde in het Oude Testament. Er wordt echter in de onderbouwing geen onderscheid gemaakt tussen de verschillende offers die in het Oude Testament beschreven worden. De rol van het bloed in de beschreven offerrituelen wordt verdraaid en het belang van het graanoffer als zoenoffer wordt gebagatelliseerd. Ook de relatie met het oudtestamentisch offerritueel wordt dus niet correct onderbouwd.

Het model van penal substitution atonement gaat niet alleen uit van een vertoornde God. Het veronderstelt eveneens een paradigma van wederkerig geweld, waarbij het goede wordt beloond en het kwade wordt gestraft. En aangezien God de schepper is van het universum en van de morele wet is het God zelf die die straf eist.

Het model lijkt dan ook geen aanknopingspunten te bieden voor een soteriologie vanuit dopers perspectief.

Het verzoeningsmodel dat zijn oorsprong vindt bij Petrus Abelardus wordt veelal aangemerkt als het subjectieve verzoeningsmodel of als het *'moral influence model'*. De interpretatie die aan Abelardus wordt toegeschreven, is gebaseerd op wat hij zegt in zijn *'Commentaar op de Brief van Paulus aan de Romeinen'* – en in het bijzonder op zijn commentaar op vers 3,26. Abelardus stelt daar dat God in Christus, door te sterven aan het kruis, de grootst mogelijke liefde voor de mens heeft getoond, opdat dat hij daarmee in de individuele mens een liefde zou opwekken die die mens er toe zou aanzetten zich met hem te verzoenen. De onderliggende gedachte bij Abelardus is, dat de rationele wil van de mens, waarmee hij heerst over zijn lusten en begeerten, door de zonde van Adam verzwakt is geraakt. De mens is geneigd tot zonde en door de liefde van God en de gave van de Heilige Geest kan de rationele wil van de mens worden hersteld, wat er toe moet leiden dat hij weer een God welgevallig leven gaat leiden, hetgeen zijn relatie met God zal herstellen. Abelardus' redenering is kwetsbaar voor het verwijt van pelagianisme, maar Abelardus benadrukt dat de verzoening volledig Gods initiatief is en dat de mens voor zijn redding volledig afhankelijk is van God.

Een belangrijke vraag is waarom de dood van Christus nu zo'n grote liefde in de individuele mens zou opwekken. Het antwoord op die vraag roept een andere vraag op, namelijk in hoeverre Abelardus een objectief verzoeningsmodel voorstaat. Bestudering van het gehele *'Commentaar'* laat zien dat Abelardus de dood van Christus inderdaad beschouwt als een vorm van het ondergaan van de straf voor de zonden van de mensheid. Echter, volgens Abelardus is het niet God die de dood van Christus nodig heeft om de mens te kunnen verzoenen. God kan de zonde vergeven zoals hem dat goeddunkt. Het is de mens die Jezus' dood nodig heeft om in te zien hoe groot Gods liefde is. Het model van Abelardus toont hier een duidelijke overeenkomst met het model van Weaver, want in het model van Weaver is het de dood van Jezus die de mens bewust maakt van de aard van de kwade machten. In beide modellen is de dood van Christus dus wezenlijk voor de bewustwording van de mens op weg naar de verzoening, hoewel Weaver de parallel nadrukkelijk ontkent.

Concluderend moeten we vaststellen dat een grondige studie van de traditionele verzoeningsmodellen en de teksten die daar aan ten grondslag liggen, noodzakelijk is om een voorstel te kunnen ontwikkelen dat een antwoord kan geven op de uitdagingen die de traditionele modellen bieden. De kritiek van Weaver op het

model van verzoening door genoegdoening had aan diepgang kunnen winnen als hij de verschillende versies van dat model uitvoeriger had bestudeerd. Een soteriologie vanuit dopers perspectief zou ook voort kunnen bouwen op de inzichten van de kerkvaders en in het bijzonder op de inzichten van Irenaeus, alsmede op de inzichten van Abelardus.

Zo leidt een nadere studie van de traditie er toe dat een soteriologie vanuit dopers perspectief het karakter krijgt van een bijdrage aan het oecumenische discours over de verzoening, in plaats van het karakter van een afwijzing van de bredere traditie.

Een soteriologie vanuit dopers perspectief zou uit moeten gaan van de voorstelling dat God verzoent zonder gebruik te maken van geweld, zonder daarmee een absolute uitspraak te doen over de mogelijkheid dat God geweld zou gebruiken. Dat zou aansluiten bij de benadering van verschillende van de kerkvaders. Een belangrijk element in het Godsbeeld dat aansluit bij de benadering van Anselmus is de metafoor van Gods eer, die verwoordt hoe de mens zich onderwerpt aan de Godsheerschappij.

De relatie tussen God en Jezus verwoorden we in het ontwerp niet in traditionele termen, maar in termen van Gods activiteit in en door Jezus. God maakt zich kenbaar als een God die op geweldloze wijze in Jezus de kwade machten overwint. Hij geeft zichzelf in de kruisdood om de mens te bewegen tot inkeer. Tegelijk is de kruisdood een blijk van zijn toorn: het is het gevolg van de keuze van de mens voor het kwade. Het kruis is daarmee niet Gods instrument, maar wel het symbool van de overwinning. Op die wijze heeft het kruis ook daadwerkelijk een betekenis binnen dit ontwerp van een doperse soteriologie.

We gaan er vanuit dat de mens beschikt over een vrije wil. Daarmee is de mens ook verantwoordelijk voor zijn keuzes en zijn daden. De erfzonde beschouwen we in dit kader als een metafoor voor de wijze waarop de mens gevangen zit in de werkelijkheid waar hij deel van uitmaakt – en waar hij ten dele ook in gevangen zit. De erfzonde wordt daarmee sociaal-constructivistisch uitgelegd. God rust de mens toe om zich vrij te maken door middel van het narratief van Jezus, dat de werkelijkheid openbaart en door middel van zijn Geest die de mens kracht geeft om voor God te kiezen. In eschatologisch perspectief betekent het niettemin dat de verzoening alleen plaatsvindt wanneer de mens Gods aanbod van genade aanvaardt.

Het kwaad komt voort uit de menselijke vrije wil en is het gevolg van de keuze om de Godsheerschappij te weerstaan. Een verdere doordenking van de oorsprong en de aard van het kwaad is een onderwerp voor aanvullende studie. Een soteriologie vanuit dopers perspectief gaat dus uit van de gedachte dat God in en door het narratief van Jezus zijn bedoeling voor de schepping openbaart en de mens uitnodigt tot een nieuwe relatie en een nieuw leven, dat zichtbaar wordt in een leven in navolging van Jezus.